

**Անուշավան Չաքարյան
(ծննդյան 70-ամյակի առթիվ)**

Հորեյանը մարդու անցած ճանապարհին արժևորելու լավ հանգրվան է, առիթ՝ խոսելու նրա կատարած արգասաբեր գործունեության և ապրած տարիների միջանկյալ ամփոփման հնարավորություն: Այս անգամ մեր հորեյարը «Պատմաբանասիրական հանդեսի» գլխավոր խմբագիր, բանասիրական գիտությունների դոկտոր, լրագրող, հրատարակիչ, մանկավարժ Անուշավան Հազարապետի Չաքարյանն է, ում 70-ամյակը լրացավ օրերս: Աշխատանքային առաջին իսկ քայլերից սկսած՝ նրա ճանապարհն անցել է Հայաստանի Հանրապետության գիտությունների ազգային ակադեմիայի համակարգում: Այսօր էլ, զբաղեցնելով միջազգային համբավ ունեցող հայագիտական հանդեսի գլխավոր խմբագրի պատասխանատու և աշխատատար պաշտոնը՝ նա միաժամանակ արդյունավետ գործունեություն է ծավալում գիտահետազոտական ասպարեզում, որի վկայությունը նրա բազմաթիվ մենագրությունները, կազմած ժողովածուներն ու հոդված-հրատարակումներն են:

Ա. Չաքարյանը ծնվել է Նախիջևանի ԻԽՍՀ Օրդուբադի շրջանի (Գողթան գավառի) Փառակա գյուղում: Վաղ տարիքից ընտանիքի հետ բնակություն է հաստատել Երևանում, որտեղ 1961 թ. ընդունվել, 1971-ին ավարտել է 19-րդ միջնակարգ դպրոցը: Հիմնական ուղղվածությամբ բանասիրական գերդաստանի որդին այնուհետև ուսումը շարունակել է Խ. Աբովյանի անվան հայկական պետական մանկավարժական ինստիտուտի բանասիրական ֆակուլտետում: Ինստիտուտը չավարտած՝ գործուղվել է ուսուցչության՝ Հոկտեմբերյանի շրջանի (այժմ՝ Արմավիրի մարզ) Նոր Արտագերս գյուղի միջնակարգ դպրոց: 1975-1976 թթ. ծառայել է Խաբարովսկի երկրամասի Օբյուխե քաղաքի գորամասում:

1977 թ. որպես խմբագիր աշխատանքի է անցել ՀԽՍՀ գիտությունների ակադեմիայի հրատարակչությունում: Խմբագրի գործն այդուհետև դառնում է նրա աշխատանքային հիմնական բնագավառներից մեկը, որը պահանջում է հայերենի անթերի իմացություն, մտքի գիտական կարգապահություն և հեղինակների հետ աշխատելու հմտություն ու համբերություն: 1980 թ. հունվարին «Լրաբեր հասարակական գիտությունների» ամսագրի գլխավոր խմբագիր Վ. Միքայելյանը նրան՝ իբրև պատասխանատու քարտուղար, աշխատանքի հրավիրեց ամսագրի խմբագրություն, որտեղ աշխատում է շուրջ 13 տարի:

1989-1990 թթ. Ա. Չաքարյանը վարել է նաև «Հայաստան» հասարակական-քաղաքական կազմակերպության «Գոյամարտ» շաբաթաթերթի պատասխանատու քարտուղարի պարտականությունը:

1990-ական թվականների սկզբին խմբագրական-հրատարակչական գործի հմուտ կազմակերպչի անուն վաստակած և պահանջված մասնագետ Ա. Չաքարյանը 1993 թ. Ա. Չաքարյանն աշխատանքի է հրավիրվել ՀՀ գերագույն խորհրդի աշխատակազմ՝ որպես հրատարակչական բաժնի վարիչ: 1995 թ.-ից Ա. Չաքարյանը ղեկավարել է նոր ձևավորված Ազգային ժողովի աշխատակազմի կառուցվածքային տարբեր ստորաբաժանումներ: Այնուհետև նրա կազմակերպչական ունակությունները և գործունեությունը լավագույնս դրսևորվել են ՀՀ կառավարության աշխատակազմի նորաստեղծ՝ «Հայաստանի Հանրապետության պաշտոնական տեղեկագիր» ՊՓԲԸ-ի գործադիր տնօրենի պաշտոնում (1998 թ.): Այդուհետև նա կրկին Ազգային ժողովի աշխատակազմում էր. 2000-2019 թթ. եղել է ԱԺ աշխատակազմի, ապա դրա տարբեր ստորաբաժանումների կազմում՝ որպես հրատարակչական բաժնի վարիչ: Նրա անմիջական ղեկավարությամբ են ստեղծվել «Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողով» (երկրորդ, երրորդ, չորրորդ, հինգերորդ գումարումներ) պատկերազարդ եռալեզու (հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն) գրքերը. մի հրատարակչություն, որն իր նախօրինակը մեզանում չի ունեցել:

1999 թ. գլխավոր խմբագիր Ա. Չաքարյանն ստանձնել է «Պատմաբանասիրական հանդես»-ի պատասխանատու քարտուղարի, 2003-ին՝ գլխավոր խմբագրի տեղակալի, իսկ 2018 թ. ընտրվել է պարբերականի գլխավոր խմբագիր: Այս բոլոր պաշտոններում նա իրեն դրսևորել է լավագույն կողմերով՝ եղել է աշխատանքի հմուտ կազմակերպիչ, հեղինակների հետ վարել է բանիմաց խմբագրական երկխոսություն, որի շնորհիվ հանդեսը միշտ ժամանակին լույս է տեսել և այսօր իր առաջատար անուրանալի տեղն ունի հայրենիքում ու արտերկրում տպագրվող հայագիտական հանդեսների շարքում:

Այդ ամենին զուգահեռ՝ մշտապես Ա. Չաքարյանի ուշադրության կենտրոնում է գիտական աշխատանքը: Այսօր նա 16 մենագրության և 7 ժողովածուի, ավելի քան 250 հոդվածների, հրատարակումների ու գրախոսականների հեղինակ է: Գիտահետազոտական ու վերլուծական անվիճելի կարողությունները, աղբյուրագիտական գիտելիքները, մամուլի և արխիվային նյութերի իմացությունն

ապահովել են նրա գիտական հետաքրքրությունների մտահորիզոնը: Այս ամենը նախևառաջ ընդգրկում է հայ-ռուս պատմամշակութային փոխհարաբերությունների լայն շրջանակ, XX դարի առաջին քառորդի հայ իրականության հարցեր, Հայկական հարցի և Հայոց ցեղասպանության՝ առավել քիչ ուսումնասիրված հիմնախնդիրների լուսաբանում:

Հայ-ռուսական պատմամշակութային կապերի նորովի բացահայտմանը նվիրված Ա. Չաքարյանի աշխատությունները վերաբերում են հայ-ռուս գրական-մշակութային կապերին: 1985 թ. պաշտպանեց «Ռուս գրողները Անդրկովկասում և հայ գրական կյանքը» թեկնածուական, իսկ 2005 թ.՝ «Ռուս գրական գործիչները և հայ իրականությունը (XX դարի 10-ական թվականներ)» թեմայով դոկտորական ատենախոսությունները: Չբավարարվելով ձեռքբեաձքով՝ նա միշտ առաջ է նայում: Ա. Չաքարյանի հետազոտություններում միավորված են գրականագետը, պատմաբանը, մշակութաբանը, ժամանակագիրը, հասարակագետը, ուստի նրա գիտական կերպարը ամբողջական ներկայացնելու համար միանգամայն արդարացի է **հայագետ** բնորոշումը:

Հայտնի է, թե հայ ժողովրդի ծանր կացության՝ XX դ. առաջին երկու տասնամյակներում, որքան շնորհակալ և արդյունավետ գործ են կատարել ռուս գրական-հասարակական գործիչները Հայաստանն իրենց ժողովրդին ներկայացնելու և ծանոթացնելու առումով: Հայ-ռուս գրապատմական առնչությունների բացահայտումը նոր կառուցվածք ու նոր բովանդակություն ստացավ, արդիական հնչեղություն ունեցող նորություններով հարստացավ Ա. Չաքարյանի աշխատություններում, որոնց մի մասը լույս է տեսել նաև ռուսերեն:

«Ռուս գրողները Անդրկովկասում և հայ գրական կյանքը (1914-1920)» (1984 թ., հայերեն), «Ռուս գրագետները և հայ իրականությունը (XX դարի 10-ական թթ.)» (1994 թ., ռուսերեն), «Հայ ժողովրդի ողբերգությունը ռուս գրագետների գնահատմամբ» (2003 թ., ռուսերեն) մենագրություններում հենվելով նորահայտ հարուստ փաստերի վրա՝ Ա. Չաքարյանը ներկայացնում է մի շարք ռուս քիչ հայտնի գրագետների, գրաքննադատների, գրողների, բանաստեղծների գրական գործիչների՝ հրապարակախոսների, լրագրողների, գրական-հասարակական գործունեությունը, որոնք խնդրո առարկա ժամանակաշրջանում եղել կամ ապրել ու ստեղծագործել են Արևմտյան Հայաստանում և Անդրկովկասում: Հանգամանորեն լուսաբանվում են նրանց տարաբնույթ անաչառ վկայությունները, կարեկցական վերաբերմունքը հայ ժողովրդի ողբերգության նկատմամբ:

Արևմտյան Հայաստանում Առաջին համաշխարհային պատերազմի ժամանակ ռուսական բանակի ծավալած ռազմական գործողություններին առաջին իսկ օրից ակտիվորեն մասնակցած Թերեքի կազակ, գնդապետ, ապա գեներալ-մայոր, Վանի ջոկատի, այնուհետև՝ Կովկասյան 4-րդ բանակային կորպուսի հրամանատար Ալեքսանդր Կուլեբյակինի գործունեությանը նվիրված Ա. Չաքարյան «Ալեքսանդր Կուլեբյակինը և Հայաստանը» (2003 թ., ռուսերեն) մենագրության մեջ առաջին անգամ հանգամանորեն ներկայացվում և լուսաբանվում են փառապանծ զորահրամանատարի անցած մարտական ուղին, Կովկասից ռուսական բանակի հեռանալուց հետո նրա գործունեությունը Անդրկովկասում: Ապրելով Թիֆլիսում՝ նա բարեկամական հարաբերություններ է ունեցել հայ մշակույթի, գրականության, հասարակական-քաղաքական, զինվորական բազում նշանավոր գործիչների հետ: Անգնահատելի է հատկապես նրա կատարած աշխատանքը «Համաշխարհային պատերազմում հայ ժողովրդի կրած վնասների քննիչ հանձնաժողովում»՝ որպես ռազմապատմական բաժնի վարիչ, և «Մայիսյան եղբայրների գիտատնտեսական արշավախմբում»:

Ռուս նշանավոր արձակագիր Բորիս Լազարևսկուն է նվիրված Ա. Չաքարյանի «Բորիս Լազարևսկին Հայաստանի և հայ կանանց մասին» վերնագրով մենագրությունը (2004 թ., հայերեն): Գրքում առաջին անգամ սլուսաբանվել են Բ. Լազարևսկու հիշյալ շրջանի գործունեությունը, նրա առնչությունը նաև Հովհ. Թումանյանի հետ:

XX դարասկզբի հայ մամուլի պատմության ծայրերին քաջատեղյակ Ա. Չաքարյանը «Ծիրվան-գաղեի հրապարակախոսական ժառանգությունից (1914-1919 թթ.)» աշխատությունում լուսաբանել է Ալ. Ծիրվանգաղեի՝ 1910-ական թվականների հրապարակախոսական ժառանգությանը: Մամուլի էջերում սփռված՝ գրողի այդ հոդվածները հայ ժողովրդի պատմական ծանր ժամանակների արձագանքներ ու վավերագրեր են և արժարժում են ազգային, քաղաքական կյանքի բազմաթիվ ու բազմապիսի և արդիական մեծ հնչեղություն ունեցող հարցեր:

«Մերգեյ Գորոդեցկին Արևմտյան Հայաստանում և Անդրկովկասում» վերնագրով մենագրությունները (2010 թ., հայերեն և 2015 թ., ռուսերեն) նվիրված են 1916-1921 թթ., Արևմտյան Հայաստանում և Անդրկովկասում գործած ռուս անվանի բանաստեղծ, գրող, հրապարակախոս, թարգմանիչ և հասարակական գործիչ Մերգեյ Գորոդեցկուն: Ա. Չաքարյանի բնորոշմամբ՝ Ս. Գորոդեցկին գրական-մշակութային, հասարակական-քաղաքական իր հաստատուն քայլերով, Հայաստանի ներքին ու արտաքին քաղաքականությանն ակնդետ հետևող գործիչներից է, հայերի համար հարազատ անուն: Հիշատակելի. որ է դեռևս 1919 թ. մարտի 23-ին «Кавказское слово» թերթում հրապարակված «Ղարաբաղ» վերնագրով ուշագրավ հոդվածում հեղինակը Ղարաբաղը համարել է բնիկ

հայկական տարածք: Թիֆլիսում Ս. Գորոդեցկու գործունեությանն է առնչվում նաև Ա. Չաքարյանի «Մերգեյ Գորոդեցկու «Բանաստեղծների համաքարտությունը» և «Ակմե» ժողովածուն» վերնագրով գիրքը (2011 թ., ռուսերեն):

2012 թ. Ա. Չաքարյանը հրատարակել է «Իյա Էրենբուրգի թիֆլիսյան օրերը», որտեղ ներկայացրել է ռուս նշանավոր գրող-հրապարակախոսի գրական-հասարակական գործունեությունը Թիֆլիսում 1920 թ. սեպտեմբեր-հոկտեմբերին: Ա. Չաքարյանի գիտական ուսումնասիրությունների մեջ ուրույն տեղ է գրավում «Արևմտահայ իրականությունը ռուս հրապարակախոս Ս. Օլգենիևի գնահատմամբ» մենագրությունը (2014 թ.): Այստեղ առաջին անգամ հանգամանորեն ներկայացված են XX դարասկզբի ռուս հայտնի հրապարակախոս, լրագրող Անտուան Բերեգովսկի-Օլգինսկու (կեղծանունը՝ Ս. Օլգենիև)՝ 1913 թ. հունվարի վերջից մինչև մայիսի կեսերն Արևմտյան Հայաստան կատարած ուղևորության մանրամասները, թուրք-քրդական բռնատիրության տակ հեծող արևմտահայության ծանր կացության մասին գրած թղթակցությունները, նաև՝ Թիֆլիսում ու Բաքվում «Անհետացող Հայաստանը» խոսուն վերնագրով կարդացած դասախոսությունները:

Հայ գրականության, մասնավորապես՝ պոեզիայի ուսումնասիրության, ինչպես նաև հայ գրականությունը, մշակույթը, պատմությունը ռուս և հայ հասարակայնության մեջ տարածելու ուղղությամբ մեծ ներդրում ունեցած ռուս ականավոր բանաստեղծ, թարգմանիչ և գրաքննադատ Վալերի Բրյուսովի գործունեությանն է նվիրված «Հայաստանը Վ. Բրյուսովի գրական-հասարակական գործունեության մեջ» մենագրությունը (2016 թ., ռուսերեն):

Հովհ. Թումանյանի ծննդյան 150-ամյակին նվիրված՝ Ա. Չաքարյանը հրատարակել է «Ռուս գրողները և Հովհաննես Թումանյանը» գիրքը (2019 թ., հայերեն) ուսումնասիրությունը, որտեղ ի մի է բերել և հանգամանորեն ներկայացրել Թիֆլիսում ապրած ու գործած ռուս գրողներ Կ. Բալմոնտի, Վ. Բրյուսովի, Ս. Գորոդեցկու, Բ. Լազարևսկու և Ա. Կուլեբյակինի ստեղծագործական առնչություններն ու անմիջական շփումները հայ բանաստեղծի հետ: Նույն տարում Ա. Չաքարյանը մեկ գրքով՝ հայերեն և ռուսերեն, հրատարակել է նաև «Ռուս կոմպոզիտոր Թոմաս Հարտմանը և Կոմիտասը» վերնագրով աշխատությունը, որտեղ առաջին անգամ ներկայացված է մեծանուն Կոմիտասի ստեղծագործության արժևորման գործում ռուս կոմպոզիտորի վաստակը:

2022 թ. Ա. Չաքարյան «Օսիպ Մանդելշտամ. բանաստեղծը և Հայաստանը» աշխատանքում ներկայացրել է արվեստի տեսաբան, թարգմանիչ ճանապարհորդ Մանդելշտամի հայանպաստ գործունեությունը: Վերջերս էլ լույս տեսավ Ա. Չաքարյանի նոր՝ «Դավիթ Անանուն. կյանքը և գործունեությունը» (2023 թ., հայերեն): մենագրությունը, որտեղ մեծաքանակ փաստական-հուշագրական վկայակոչումներով քննականորեն ներկայացվում են XX դարի առաջին երեսնամյակի հայ իրականության կարկառուն դեմքերից Դ. Անանունի բազմաբեղուն կյանքն ու գործունեությունը:

Ա. Չաքարյանի գիտական վաստակի մեջ առանձնակի տեղ են գրավում նրա կազմած ժողովածուները: Դրանք այնպիսի գործեր են, որոնցում տեղ ունեն ոչ միայն բուն ասելիքը, այլև ժամանակաշրջանին վերաբերող, թվում է՝ աննշան փաստերը: Դրանցից են նրա առաջաբանով ու ծանոթագրություններով «Համաշխարհային պատերազմից հայ ժողովրդի կրած վնասների քննիչ հանձնաժողովի» փաստաթղթերի և նյութերի ժողովածուն» (2005 թ., հայերեն և ռուսերեն), Անդրանիկի գնդի մարտական ուղուն (1918-1919 թթ.) նվիրված Պորուչիկ Ալեքսեյ Կոլմակովի «Պատմական հայկական վաշտը» (2009 թ., ռուսերեն), «Էջեր Մանուկ Աբեղյանի պատմահրապարակախոսական ժառանգությունից» (2013 թ., հայերեն), «Հայաստանի առաջին Հանրապետության խորհրդարանը» վերնագրով ժողովածունները (2018 թ., հայերեն), հայ անվանի գրող, թարգմանիչ, հրապարակախոս, ազգային-հասարակական գործիչ Չապել Եսայանի «Ժողովուրդի մը հոգեվարքը (Աքտրեալ հայերը Միջագետքի մէջ)» վերնագրով նյութը (2020 թ., հայերեն) և գիտաքաղաքական արդիական հնչեղություն ու բովանդակություն ունեցող շուրջ երեք տասնյակ աշխատություն և ժողովածու:

Երկար տարիներ Ա. Չաքարյանը զբաղվել է նաև դասախոսական-մանկավարժական գործունեությամբ: Եղել է Ժ. 01. 03 (ռուս գրականություն) և Ժ. 01. 07 (արտասահմանյան գրականություն) մասնագիտություններով գիտական աստիճան շնորհող ՀՀ ԲՈՒԿ-ի մասնագիտական խորհուրդների անդամ: Բազմիցս հանդես է եկել հանրապետական և միջազգային գիտաժողովներում: Ունի ՀՀ պետական ծառայության 1-ին դասի խորհրդականի դասային աստիճան:

Կենցաղային հարցերից ու շահերից վեր կանգնած Ա. Չաքարյանն սկզբունքային, լայնախոհ, սեփական անձի և շրջապատի նկատմամբ պահանջկոտ անհատ է և արժանի հարգանք ու հեղինակություն է վայելում գիտական հանրության միջավայրում: 70-ամյակը բոլորած հայագետն այսօր էլ ունի բազմապիսի մտահղացումներ ու ծրագրեր և պատենական ավյունով լծված է դրանց իրականացման գործին:

Շնորհավորելով հարգարժան գրչնկերոջս հոբելյանի առիթով մաղթում ենք քաջառողջություն և հավատի պես անբեկանելի նվիրում՝ ի փառս հայագիտության ու հայ ժողովրդի պայծառ ապագայի:

Սուրեն Թ. Սարգսյան պ.գ.դ., պրոֆեսոր